

Pamäť a identita – sociologické aspekty poslednej knihy pápeža Jána Pavla II.¹

Ondrej Štefaňak

DOI: 10.17846/SS.2020.5.1.90-100

Abstract

The concepts of *memory* and *identity* are definitely not foreign to sociology. Theoretical and empirical sociology pays considerable attention to both of these categories, which seem to be closely related. We can say that individuals and communities are constantly building their own identity also and especially through memory – both individual and collective. Much depends on what we remember as individuals and also as communities, what we remind, what we are proud of, what we are ashamed of, etc. As Pope John Paul II recalls, memory is a force that creates the identity of human beings, both individually and collectively. Particularly through memory, a sense of identity is created and crystallized in the person's psyche – for example identity of Slovak, European, and Christian, etc. Presented theoretical and empirical paper, based especially on the last book of Pope John Paul II, underlines few basic sociological aspects of relation between categories of *memory* and *identity*.

Keywords: Country, Democracy, Europe, Identity, John Paul II, Memory

Identita („konceptia seba“) je súbor autodefinícií jednotlivca ako sociálneho aktéra. Môže byť osobná alebo sociálna. Osobná identita predstavuje pocit kontinuity osobnosti (identita Jána Pavla II. ako tej a nie inej osobnosti). Sociálna identita sa spája s konkrétnym miestom – pozíciou, ktorú má človek v rámci spoločnosti (identita Jána Pavla II. ako herca,

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-16-0116.

kňaza alebo pápeža). Sociálna identita podlieha transformácii. V rôznorodých transformáciách sociálnej identity však má človek pocit, že jeho osobná identita trvá – je presvedčený, že vždy je tým istým a nie iným človekom. Transformácia sociálnej identity môžu mať rôzne stupne – najhlbšia sa dotýka zmeny svetonázoru, náboženstva alebo hodnotového systému.

V dnešnom svete sa často hovorí o kríze identity, ktorá je spôsobená predovšetkým veľkým množstvom rôznorodých sociálnych štruktúr a fragmentárnou (čiastočnou) účasťou jednotlivca v týchto štruktúrach. Človek sa premiestňuje z jednej sociálnej pozície do inej každodenne (napr. na univerzite mám identitu profesora, v rodine identitu otca rodiny, v nemocnici identitu pacienta, na futbale identitu fanúšika atď.) Ak sú to kontestujúce skupiny, opozičné vo vzťahu k oficiálnej spoločnosti, potom je takýto jav vážnou hrozbou pre osudy jednotlivcov i fungovanie spoločnosti (Turowski 2001, 43 – 44).

Na formovanie a transformáciu identity má okrem socializácie výrazný vplyv aj pamäť. Táto skutočnosť upriamila moju pozornosť na poslednú knihu pápeža Jána Pavla II. pod názvom *Pamäť a identita* (2005). V načrtnutom kontexte som sa v tomto príspevku rozhodol venovať otázke vzťahu medzi kategóriami „pamäť“ a „identita“ – z teoretického, ale aj empirického zorného uhla. Budeme sa venovať analýze jednej konkrétnej témy, založenej najmä na obsahu jednej konkrétnej knihy, ktorej obsah sa pohybuje na pomedzí sociológie, filozofie a teológie. Jej tézy budeme samozrejme „konfrontovať“ s teoretickými tvrdeniami i empirickými zisteniami popredných súčasných sociológov.

Pojmy „pamäť“ a „identita“ nie sú sociológii cudzie. Naopak, obidvom spomenutým kategóriám, ktoré spolu úzko súvisia, sociológia venuje značnú pozornosť. Môžeme povedať, že jednotlivci a spoločnosti neustále budujú vlastnú identitu aj a najmä prostredníctvom pamäte – individuálnej i kolektívnej. Mnoho záleží od toho, čo si ako jednotlivci a spoločnosti uchováame v pamäti, čo si pripomínáme, na čo sme hrdí, za čo sa hanbíme a pod. Ako pripomína pápež Ján Pavol II., pamäť je sila, ktorá vytvára identitu ľudských bytostí, a to tak v osobnej, ako aj v kolektívnej rovine (2005, 140). Sčasti práve prostredníctvom pamäti sa v psychike osoby tvorí a kryštalizuje pocit identity – napr. identity Slováka, Európana, kresťana a pod.

Autor knihy, ktorej sociologické aspekty chcem v tomto príspevku v krátkosti priblížiť, si získal pomerne veľké uznanie nielen vo svojej domácej Katolíckej cirkvi, ale aj v mnohých iných kresťanských cirkvách, náboženstvách a dokonca aj medzi neveriacimi. Bolo tomu tak zaiste aj preto, že bol veľmi vnímavým svedkom mnohých významných i tragických udalostí XX. storočia, ktoré uchovával v pamäti. Osobne prežíval dramatické i heroické dejiny svojho rodného Poľska. V posledných desaťročiach svojho života bol účastníkom mnohých udalostí v dejinách Európy i celého sveta. Ovocie týchto vzácnych skúseností máme zachytené aj a predovšetkým v jeho poslednej knihe pod názvom *Pamäť a identita*, ktorá bola publikovaná začiatkom roka 2005, v ktorom – presne 2. apríla o 21.37 hodine – pápež Ján Pavol II. „odišiel do domu Otca“.

Táto jeho posledná – sociologicko-filozoficko-teologická – kniha je koncipovaná vo forme rozhovorov resp. konverzácie. Autor v nej odpovedá na 26 rozvetvených otázok, ktoré sú rozdelené do piatich tematických okruhov. Konkrétne prvá časť je venovaná otázke koexistencie dobra a zla vo svete, druhá otázke slobody a zodpovednosti, tretia otázke vlasti a národnej identity, štvrtá otázke Európy a európskej identity a piata otázke demokracie, s ktorou sa spájajú viaceré možnosti i ohrozenia. Zo sociologického hľadiska vzájomného vzťahu medzi pamäťou a identitou sú cenné najmä tretia a štvrtá časť analyzovanej knihy, avšak v krátkosti sa dotkneme všetkých piatich.

1. Koexistencia dobra a zla vo svete

V prvej časti reflektovanej knihy pápež Ján Pavol II. pripomína, že dejiny ľudstva sú dejiskom koexistencie dobra a zla. To znamená, že zlo existuje vedľa dobra; no znamená to tiež, že dobro pretrváva vedľa zla, vyrastá z toho istého podložia ľudskej prirodzenosti. V načrtnutom kontexte nemožno jednotlivých ľudí deliť na úplne dobrých a úplne zlých, pretože dobro a zlo koexistujú v každom človeku. Zaiste, v niektorých ľuďoch viac alebo menej prevažuje dobro, kým v iných viac alebo menej prevažuje zlo. A tak je človek rozpoltený sám v sebe.

Celý život človeka, tak individuálny, ako aj kolektívny, sa nám v dôsledku javí ako dramatický zápas medzi dobrom a zlom, medzi svetlom a tmou. Tento zápas sa občas zobrazuje v podobe váh – na jednej strane sa nachádza dobro, na druhej zlo. Človek navyše zisťuje, že nie je celkom schopný účinne premáhať nápor zla, a preto potrebuje pomoc zvonku,

resp. zhora. Je zrejmé, že táto životná skúsenosť úzko súvisí s uznaním Vyššej Sily, ktorú možno nazvať Bohom, s náboženstvom, religiozitou, spiritualitou, či vierou, avšak to je už skôr otázka teologická (2005, 9 – 36).

Problematike koexistencie dobra a zla v jednotlivých ľuďoch sa zo sociologického zorného uhla venuje napr. Mariański. Tento významný poľský sociológ pripomína, že človek je bezpochyby schopný konať dobro i zlo, dokáže byť altruistom, obetovať sa, hľadať pravdu, krásu alebo spravodlivosť, avšak dokáže sa riadiť aj egoizmom, ziskom, kalkuláciou alebo panovačnosťou. Zo sociologických výskumov vyplýva, že v súčasných sociálnych prostrediach jestvuje výrazná tendencia negatívne hodnotiť zmýšľanie a konanie dnešných ľudí. Vo všeobecnosti však možno odlišiť tri základné prístupy: optimistický (ľudia sú principiálne dobrí), pesimistický (ľudia sú principiálne zlí) a realistický (dobro a zlo je v každom človeku) (2018, 362 – 368).

V načrtnutom kontexte zvyknú sociológovia vo svojich empirických výskumoch zadávať respondentom aj nasledovnú otázku: „Niektorí hovoria, že v každom človeku je dobro i zlo. Iní tvrdia, že človek je alebo principiálne dobrý alebo principiálne zlý. S akým názorom súhlasíš?“ V prostredí slovenskej mládeže z regiónov Spiš, Liptov a Orava² v roku 2011 rozhodne prevládal názor o koexistencii dobra a zla v každom človekovi – realistický prístup (86,2 %). Menej než jedna desatina respondentov prezentovala optimistický prístup – „každý človek je principiálne dobrý“ (6,7 %) a len niekoľkí sa priklonili k pesimistickému prístupu – „každý človek je principiálne zlý“ (1,5 %). Časť skúmaných na vyššie uvedené otázku nedokázala udeliť jednoznačnú odpoveď (5,6 %) (Štefaňak 2013, 203 – 213). Na okraj možno poznamenať, že v roku 2017 boli uprostred poľskej mládeže namerané podobné empirické výsledky: realistický prístup – 84,8 %; optimistický prístup – 6,5 %; pesimistický prístup – 1,6 %; ťažko povedať – 6,1 % (Mariański 2018, 366 – 367).

2. Sloboda a zodpovednosť

V druhej časti knihy *Pamäť a identita* sa pápež Ján Pavol II. zamýšľa nad podstatou ľudskej slobody. V súčasnosti sa hovorí, že dôležité je

² Išlo o dotazníkový výskum morálnych hodnôt mládeže. Základným súborom bola maturitná mládež z regiónov Spiš, Liptov a Orava. Zo základného súboru bol kvótovou metódou vyčlenený výberový súbor, ktorý tvorilo 1225 mladých ľudí (45 tried z desiatich štátnych a dvoch cirkevných škôl). Zrealizovaný súbor predstavoval 1127 respondentov, čo tvorilo 92,0 % výberového súboru (Štefaňak 2013, 71 – 99).

byť slobodný a využívať slobodu ničím neobmedzovaným spôsobom, výlučne podľa vlastného úsudku, ktorý však v skutočnosti nepredstavuje nič iné, ako vlastné chůtky a túžby. Takto subjektivisticky chápanú slobodu autor reflektovanej knihy nazýva formou primitívneho liberalizmu. Zdôrazňuje, že sloboda je daná ľuďom ako úloha, ktorú majú uskutočňovať. Je to predovšetkým morálna kategória, ktorá úzko súvisí s kategóriami pravdy a dobra.

Sloboda je slobodou do takej miery, do akej sa uskutočňuje v pravde a dobre. Ak prestáva byť spätá s pravdou a dobrom, spravidla prináša morálne škodlivé následky. Význam slobody sa nesmie obmedzovať na svojvoľné a nekontrolované vyjadrovanie či správanie. Znamená ona totiž schopnosť podriaďiť sa pravde, a nie pravdu podriaďiť sebe, svojim chůtkam a túžbam. V tomto zmysle je každý človek povolaný slobodne (teda nie nasilu) hľadať i hlásať pravdu a konať i brániť dobro, za čo samozrejme nesie aj morálnu zodpovednosť – pred sebou, pred spoločnosťou, ako aj pred Bohom, avšak to je už skôr otázka teologická (2005, 37 – 60).

Otázke slobody v tzv. subjektivistickom a objektivistickom zmysle sa z teoretického i empirického zorného uhla obsérne venuje napr. Mariański. Tento významný poľský sociológ pripomína, že jestvujú tri hlavné modely slobody: spútaná sloboda (determinizmus), egocentrická sloboda (liberalizmus, subjektivizmus) a zodpovedná sloboda (personalizmus, objektivizmus). Uvedené rozlíšenie je veľmi dôležité pre empirickú sociológiu, ktorá sa snaží skúmať chápanie a realizovanie slobody v rôznych sociálnych prostrediach. Nakoľko prvý z vyššie spomenutých modelov vo svojej podstate popiera slobodu človeka, sociológovia sa vo svojich empirických výskumoch koncentrujú na druhý a tretí model, ktoré stoja vo vzájomnej opozícii. Subjektivisticky chápaná sloboda sa pritom javí ako sloboda silnejšieho a nesloboda slabšieho, kým objektivisticky chápaná sloboda sa ju snaží spájať s pravdou o človeku a dobrom človeka (2017, 367 – 426).

V načrtnutom kontexte zvyknú sociológovia vo svojich empirických výskumoch zadávať respondentom aj otázku na vnímanie ľudskej slobody – či je chápaná (a pravdepodobne aj realizovaná) skôr v subjektivistických kategóriách („skutočne slobodným je človek vtedy, keď môže robiť, čo chce“) alebo skôr v objektivistických kategóriách („skutočne slobodným je človek vtedy, keď sa usiluje o pravdu a dobro“)? V prostredí

slovenskej mládeže z regiónov Spiš, Liptov a Orava v roku 2011 sa väčšina priklonila k subjektivistickému chápaniu slobody v zmysle hesla „každý nech robí to, čo chce“ (50,6 %). O niečo menej anketovaných sa priklonilo k objektivistickému chápaniu slobody, podľa ktorého je sloboda spojená s pravdou a dobrom (44,4 %). Časť skúmaných na vyššie uvedenú otázku nedokázala udeliť jednoznačnú odpoveď (5,6 %) (Štefaňák 2013, 260 – 269). Na okraj možno poznamenať, že v roku 2009 boli uprostred poľskej mládeže namerané podobné empirické výsledky: subjektivistické chápanie slobody – 50,5 %; objektivistické chápanie slobody – 46,3 %; ťažko povedať – 3,2 % (Mariański 2017, 413 – 414).

3. Keď myslím vlast'...

V tretej časti knihy *Pamäť a identita*, ktorá je aj sociologicky veľmi cenná, pápež Ján Pavol II. vysvetľuje, čo má na mysli, keď povie vlast' alebo národ. Výraz vlast' – po latinsky *patria* – sa spája s pojmom a so skutočnosťou otca (po latinsky *pater*). Vlast' je do istej miery to isté ako otčina, teda súhrn dohier, ktoré sme zdedili po otcoch, resp. predkoch. V tomto zmysle je príznačné, že často sa hovorí aj o matke vlasti. Vlast' je teda dedičstvo, a zároveň z dedičstva vyplývajúci stav vlastníctva – medziiným územia, ale ešte väčšmi materiálnych i duchovných hodnôt, tvoriacich kultúru daného národa.

Je potrebné konštatovať, že značný rozvoj kultúry v XIX. storočí pripravil Poliakov, ale i Slovákovi, na znovuzískanie, resp. získanie nezávislosti v roku 1918. Poľsko, ktoré bolo vyškrtnuté z mapy Európy i sveta, alebo Slovensko, ktoré na takýchto mapách vôbec nefigurovalo, sa na nich znovuobjavilo, resp. objavilo v roku 1918 a odvtedy tam figurujú stále. Z načrtnutého kontextu je vidieť, že pojem vlast' obsahuje hlbokú väzbu medzi materiálnym a duchovným, medzi územím a kultúrou. Územie odobrané národu násilím sa stáva hlasným volaním po duchu národa. Duch národa sa prebúda, žije novým životom a bojuje o svoje územie, autonómnosť a nezávislosť.

Ďalej sa v tejto časti autor zamýšľa nad patriotizmom, ktorý chápe ako úctu a lásku k vlasti. Patriotizmus znamená zamilovanie si všetkého, čo je súčasťou vlasti: histórie, tradície, jazyka i samotnej rodnej krajiny. Ide o lásku, ktorá zahŕňa diela rodákov a plody ich génia. Samozrejme, treba sa bezvýhradne vyhýbať riziku, aby sa úcta a láska k vlasti nezvrhli na nacionalizmus. XX. storočie nám o tom poskytlo tie najvýrečnejšie

dôkazy, a to aj vo svetle ich dramatických dôsledkov. Pre nacionalizmus je totiž charakteristické to, že uznáva iba dobro vlastného národa, pričom zaznáva práva ostatných. Patriotizmus ako láska k vlasti priznáva všetkým národom rovnaké práva ako sebe, a preto je cestou k usporiadanej spoločenskej úcte a láske (2005, 61 – 75).³

Napokon pápež Ján Pavol II. v tejto časti analyzuje otázku národnej pamäte, histórie, resp. dejín, ktorá bezprostredne súvisí s formovaním národnej identity. Človek nielen podlieha toku udalostí, nielen ich spolutvorí alebo modifikuje, ale má aj schopnosť reflexie vlastných dejín – osobných i kolektívnych. Národy sa usilujú písomne zachytiť to, čo si pamätajú. Takto sa história stáva historiografiou. Ľudia píšu o dejinách spoločenstva, do ktorého patria. Zaznamenané dejiny národov pritom tvoria jeden z podstatných prvkov kultúry – prvok, ktorý v značnej miere rozhoduje o identite národa v horizonte času.

Dá sa povedať, že každý národ žije v dielach svojej kultúry. Poliaci napr. žijú všetkým, čoho začiatok nachádzame v piesni *Bogurodzica* – najstaršej po poľsky zapísanej poézii. V podobnom zmysle Slováci žijú všetkým, čoho začiatok nachádzame v básni *Proglas* – najstaršej po starosloviensky zapísanej poézii. Národ je pomerne veľké spoločenstvo ľudí, ktoré spájajú rozličné spojivá, nadovšetko počas stáročí formovaná národná kultúra, na ktorej – ako na istej forme národnej pamäte – sa zakladá národná identita (2005, 76 – 88).⁴

4. Keď myslím Európa...

Vo štvrtej časti knihy *Pamäť a identita*, ktorá je sociologicky taktiež veľmi cenná, sa pápež Ján Pavol II. zamýšľa nad Európou a európskou identitou. Konštatuje, že pri formovaní Európy a európskej identity zohrali najdôležitejšiu rolu dedičstvo Atén a Ríma, ale aj a najmä kresťanské náboženstvo, ktoré vstupovalo na európsky kontinent rôznymi cestami: na Apeninský poloostrov, na územie dnešného Francúzska a Nemecka, na Pyrenejský poloostrov, na Britské ostrovy atď. Pre slovanský svet bola mimoriadne dôležitá misia solúnskych bratov Konštantína a Metoda.

3 Problematike vlasti, národa, resp. patriotizmu sa zo sociologického zorného uhla venuje napr. Turowski (2000, 141 – 166). Z filozofického zorného uhla sa tejto téme venuje napr. aj Kowalczyk (2005, 275 – 284).

4 Otázke národnej pamäte a s ňou súvisiacej národnej identity sa zo sociologického zorného uhla venuje napr. Turowski (2001, 39 – 44) alebo Sztompka (2012, 138 – 164, 551 – 583).

Týmto spôsobom kresťanstvo napomáhalo vznik a formovanie jednotlivých národov alebo – presnejšie povedané – národných kultúr v Európe. Možno povedať, že v načrtnutom procese sa nielenže upevňoval kresťanský charakter Európy, ale formovala sa aj samotná európskosť, resp. európska identita (2005, 89 – 100).⁵

Reflektujúc problematiku európskej identity autor ďalej tvrdí, že situácia sa do istej miery zmenila v poreformačnom období, kedy v duchu zásady „*cuius regio, eius religio*“ došlo k viacerým náboženským vojnám. Mnohí kresťania z rozličných cirkví si však uvedomovali skutočnosť, že tieto vojny odporujú samotnému evanjeliu, a tak sa postupne sformulovali zásady náboženskej slobody, ktorá umožňovala osobne si zvoliť náboženské vyznanie a príslušnosť k cirkvi. V načrtnutom kontexte môžeme povedať, že náboženská sloboda je niečo, čo patrí k európskej identite, čomu sa mnohé neeurópske krajiny naučili oveľa neskôr, prípadne sa tomu ešte len učia.

Napokon sa pápež Ján Pavol II. v tejto časti zamýšľa nad inou charakteristickou črtou európskej identity, ktorá má svoje korene v osvietenstve a jeho ideách slobody, rovnosti a bratstva. Osvietenstvo totiž okrem iného (dobrého i zlého) pripravilo pôdu pre lepšie pochopenie ľudských i národných práv. Idea bratstva spája nielen jednotlivých ľudí, ktorí majú rovnakú ľudskú dôstojnosť, ale aj národy, ktoré zasa majú rovnakú národnú dôstojnosť. Kategória ľudskej dôstojnosti je veľmi dôležitá a podstatná pre európske myslenie týkajúce sa človeka. Podobne je to s kategóriou národnej dôstojnosti a s ňou súvisiacich národných práv (2005, 101 – 122).⁶

5. Demokracia: možnosti a ohrozenia

V poslednej – piatej časti knihy *Pamäť a identita* sa pápež Ján Pavol II. venuje problematike demokracie, s ktorou sa spájajú viaceré možnosti i ohrozenia. Demokraciu pritom chápe nielen v zmysle politického zriadenia, ale aj ako intelektuálny a spoločenský postoj. Demokratické zriadenie zaiste najviac zodpovedá intelektuálnej i spoločenskej prirodzenosti človeka a v dôsledku toho požiadavkám sociálnej spravodlivosti.

5 Kresťanské náboženstvo, ako jeden z troch základných pilierov Európy a európskej identity (popri gréckej filozofii a rímskom práve) na poli sociológie výslovne spomína napr. Parsons (2011, 203 – 210).

6 Problematike Európy a európskej identity v globálnom svete sa zo sociologického zorného uhla obšírne venuje Giddens (2007).

Ťažko možno nesúhlasíť s presvedčením, že ak sa spoločnosť skladá z jednotlivých ľudí, je nevyhnutné každému umožniť účasť na moci – aj keď sprostredkovanú.

Aby však demokracia skutočne slúžila realizácii podstatného cieľa moci, to znamená spoločnému dobru, nevyhnutnou sa stáva úcta k základným morálnym normám – napr. zákaz zabíjať, zákaz kradnúť, zákaz klamať a pod. Zákon, ktorý ustanovuje človek, parlament a každá iná zákonodarná inštitúcia, nemôže odporovať prirodzenému zákonu. Má totiž svoje hranice, ktoré nesmie prekročiť. Ako negatívny príklad tu možno uviesť legálne udelenie neobmedzenej moci A. Hitlerovi legálne zvoleným nemeckým parlamentom v tridsiatych rokoch XX. storočia a následnú politickú inváziu do Európy, zakladanie koncentračných táborov atď. (2005, 123 – 132).

Otázke demokracie a s ňou súvisiacich možností i ohrození sa zo sociologického zorného uhla obšírne venuje napr. Mariański. Tento významný poľský sociológ pripomína, že demokraciu je potrebné chápať ako formu riadenia štátu a zároveň ako formu sociálnej integrácie, v ktorej sa eventuálne sociálne konflikty eliminujú pokojnou cestou právne definovaných procesov nachádzania vyhovujúcich riešení. Demokracia ako systém riadenia štátu zabezpečuje obyvateľom aktívnu účasť na verejných záležitostiach – najmä prostredníctvom účasti vo voľbách, ale napr. aj prostredníctvom referenda, plebiscitu, petície, štrajku, pochodu proti alebo za niečo a pod. Ako taká predpokladá záujem obyvateľov o verejné záležitosti a schopnosť ich aktívnej spolupráce pre dosahovanie spoločných cieľov, niekedy aj na úkor vlastných záujmov.

Demokracia apriórne nie je ani dobrá, ani zlá. Je tým, čo z nej činia ľudia v rôznych krajinách sveta. Je potrebné zdôrazniť, že demokracia, ako aj každý iný politický systém, má byť v službe človeku, to znamená v službe solidarity a spoločného dobra. Politický systém sa má „obetovať“ pre človeka a nie človeka „obetovať“ pre politický systém. Demokracia má slúžiť človeku – každému človeku a všetkým ľuďom zároveň. Bude takou, keď sa bude zakladať na humanistických hodnotách (pravda, dobro, krása, spravodlivosť, láska a pod.) a nielen na spoločnej dohode ako jedinom prameni legitímácie politických rozhodnutí. Základná otázka teda znie: Akú demokraciu očakávame, resp. akú demokraciu chceme aktívne budovať? (2008, 111 – 140).

Napokon – vracajúc sa k otázke európskej identity – pápež Ján Pavol II. vo svojej knihe *Pamäť a identita* uvádza, že dnes sa obe časti Európy (západná a východná) opäť zblížujú. Tento jav, sám osebe pozitívny, neostáva bez rizika. Zdá sa, že podstatné ohrozenie pre strednú a východnú Európu spočíva v akomsi zatemnení vlastnej identity. V čase totality táto časť Európy prešla namáhavú cestu dozrievania, vďaka ktorej niektoré dôležité hodnoty podľahli menšej devalvácia než na Západe. V načrtnutom kontexte riziko spočíva v nekritickom podliehaní vplyvu negatívnych kultúrnych vzorov, ktoré sú rozšírené v západnej Európe (2005, 133 – 151). Toto sú základné sociologické aspekty poslednej knihy pápeža Jána Pavla II. pod názvom *Pamäť a identita*, ktorá je sociologicky, filozoficky i teologicky veľmi cenná a ktorú aj týmto príspevkom odporúčam do pozornosti čitateľa.

Literatúra

- JÁN PAVOL II. (2005): *Pamäť a identita*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha.
- GIDDENS, A. (2007): *Europe in the Global Age*. Cambridge: Polity.
- KOWALCZYK, S. (2005): *Człowiek a społeczność. Zarys filozofii społecznej*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- MARIAŃSKI, J. (2008): *Społeczeństwo i moralność. Studia z katolickiej nauki społecznej i socjologii moralności*. Tarnów: Biblos.
- MARIAŃSKI, J. (2017): *Godność ludzka w kontekście społecznym. Szkice ze społecznego nauczania Kościoła katolickiego*. Lublin: Gaudium.
- MARIAŃSKI, J. (2018): *Kondycja religijna i moralna młodzieży szkół średnich w latach 1988 – 1998 – 2005 – 2017*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- PARSONS, T. (2011): Religia jako źródło innowacji twórczej. In: ADAMSKI, F.: *Socjologia religii*. Kraków: Wydawnictwo PETRUS, s. 203 – 210.
- SZTOMPKA, P. (2012): *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Kraków: Wydawnictwo ZNAK.
- ŠTEFAŇAK, O. (2013): *Wartości moralne maturzystów słowackich. Na przykładzie diecezji spiskiej*. Lublin: Norbertinum.
- TUROWSKI, J. (2000): *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- TUROWSKI, J. (2001): *Socjologia. Małe struktury społeczne*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

ONDREJ ŠTEFAŇAK

doc. PhDr. Ondrej Štefaňak, PhD.

Katedra sociológie

Filozofická fakulta

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Slovenská republika

email: ostefanak@ukf.sk

ORCID ID: 0000-0001-9362-993X

WOS Researcher ID: AAG-6800-2020